

Oponentský posudek na disertaci Ondřeje Čapka „Skotské osvícenství: Jak víra a krása zrodily vědu a kapitalismus.“

Disertační práce je věnována nepochybně důležitému tématu, kterým je snaha osvětlit povahu moderní doby, specificky kapitalismu, ve vztahu k principům moderní vědy, jmenovitě vědy společenské. V centru pozornosti je skotské osvícenství a ekonomická teorie Adama Smitha a autor sleduje zapomenuté konotace původních osvícenských a liberálních idejí, které nachází v dobových metafyzických, deistických a estetických konceptech, jak je jednotliví myslitelé souběžně rozvíjeli. Za hlavní přínos práce považují široké předivo ideových souvislostí, které autor ve své práci zachytil a které obohacují naše poznání toho, jak se zrodila Smithova ekonomická teorie na půdě skotského osvícenství.

Disertaci Ondřeje Čapka považují v mnohém za pozoruhodnou a hlavní tezi za nosnou. Autor uvádí, že jej zajímá moderní věda (vědecká racionalita) in statu nascendi tedy v situaci, kdy vědecké myšlení ještě bylo „vyživováno“, řečeno metaforicky, anebo bylo stimulováno, jak uvádí sám autor, metafyzickými spekulacemi. Zásadní spojitost mezi vědou a moderní dobou je zavedené téma. Práce však nepojednává o vzniku přírodní vědy, ale o vědě společenské, jmenovitě o ekonomické teorii, jež se „zrodila“ mnohem později, proto hrdinou této proměny není Newton, ale Adam Smith. Za hlavní přínos práce považují právě výklad onech ztracených, původně metafyzických, náboženských a estetických konotací paradigmatu moderní společenské vědy.

U takto vytyčeného tématu se ovšem nabízejí hned dvě základní otázky. Předně, lze uvažovat o návaznosti paradigmatu společenské vědy (zde ekonomie v 18. století) na paradigma newtonovské přírodní vědy, když je zároveň odmítána představa, že by společenské vědy měly „následovat“ vědy přírodní a stát se exaktními po jejich vzoru? V autorově výkladu vlastně o žádnou návaznost ani nejde. Sledujeme namísto toho vlastní cestu ekonomie k vědě od metafyziky a estetiky. Za druhé, oceňuji autorův záměr připomenout zapomenuté „metafyzické“ konotace vědeckých principů Smithovy ekonomické teorie, ale otázkou je rovněž, jaký byl mechanismus tohoto zapomenutí metafyziky. Byla to eliminace iracionality z lidského světa, jak konec konců soudí samo osvícenství? Anebo to bylo nějaké vytěsnění „nepříjemných či nepřijatelných“ otázek z lidského světa, jak by naznačovala kritika osvícenství inspirovaná psychoanalýzou? O těchto dvou otázkách se v práci mnoho nedozvíme, diskuse o zákonu tří stádií nemůže stačit.

Již název disertace naznačuje dvě teze, které lze považovat za metodologická východiska disertace. Samy o sobě nejsou nijak samozřejmé a měly by být proto v práci náležitě osvětleny. Předně je to představa, že věda a kapitalismus se zrodily z idejí. Za druhé přesvědčení, že věda a kapitalismus jsou významově zásadním způsobem spojeny se skotským osvícenstvím. V práci se dozvídáme hodně obsažného jak o skotském osvícenství (zejména o Adamu Smithovi), tak o principech vědy a kapitalismu, nicméně ono osvětlení metodologických východisek postrádám, což u práce z historie idejí považují za vážný prohřešek.

Teze, že věda a kapitalismus se zrodily z idejí skotského osvícenství s jejich platónsko-deisticko-estetickým rámováním, jak ukazuje autor, je sice sporná, ale intelektuálně plodná a umožňuje autorovi rozvinout řadu pozoruhodných teoretických interpretací. Považují ji za variaci na známou tezi Maxe Webera o tom, že kapitalismus se (ideově) zrodil z etiky protestantismu s tím rozdílem, že autor místo protestantismu má skotské osvícenství, místo

náboženské sebe-disciplinace zdůrazňuje estetické zaujetí a místo Martina Luthera hovoří o Adamu Smithovi. Historická výhrada na adresu takových teorií nicméně zůstává stejná: Jak to, že kapitalismus (a věda) existovaly zjevně před protestantismem a ovšem také před skotským osvícenstvím? Podle mého soudu to ale není zdrcující výhrada, neboť lze uvažovat o ideových souvislostech „ducha“ nebo, jak by řekl autor, principů kapitalismu a vědy, které vychází najevo a jsou teoreticky reflektovány u pozdějších intelektuálů. Každopádně však právě v takovém případě by všechny řeči o zrodu kapitalismu z idejí měly být pod náležitou metodologickou kontrolou, neboť historie idejí má svou metodologii a své metodologické diskuse, u nichž by bylo možno se poučit. Ty jsem v práci postrádal.

Místo toho autor přichází na začátku s líčením souvislostí dobových skotských historických, politických, společenských, které mají zřejmě poskytnout „materiální základ“ pro pozdější výklad esteticko-deistických konotací Smithova pojetí kapitalismu. Na pochopení nějakých významových souvislostí s konceptuálním vývojem skotského osvícenství to je však příliš málo a je to neuspokojivé, pokud někdo chce jako autor odhalit „jak skotské náboženství (pracovní etika a důraz na vzdělání) vytvářely podmínky hospodářského růstu zejména Skotské nížiny“. Když popíšu politické instituce, ještě nic neřeknu o tom, jak je utvářelo osvícenství.

Vznik moderní doby (a vědy a kapitalismu) zavedeným způsobem spojuje autor se zrodem individualismu. Výkladů tohoto spojení je řada, autor zdůrazňuje roli stoicismu a Machiavelliho. To není samo o sobě mylné. V poněkud jiném provedení takový výklad najdeme např. u Ernsta Cassirera v jeho knize *The Myth of the State*. Nicméně tento výklad se jeví jako zastaralý, podíváme-li se na nedávné diskuse o neo-republikanismu, které rozvířila tzv. cambridžská škola. Dávat Machiavelliho do souvislosti se zrodem osvícenství a liberalismu je z tohoto hlediska neudržitelné, a to, že autor se přitom odvolává na Skinnera, je svého druhu ironie. Více než sporná a nijak doložená je přitom důležitá teze, o kterou se autor opírá: „Machiavelliho koncept moudrého vladaře je inspirací pro Adama Smitha, který jej zevšeobecňuje pomocí ideje nestranného pozorovatele.“

Obdivuhodné je množství literatury, kterou autor zpracoval. V práci najdeme řadu pozoruhodných interpretací, někdy ale převažuje příliš rozevláté a málo analyticky soustředěné těkání od postavy k postavě a od citátu k citátu. Některé výklady konceptuálních změn už vybočují z toho, co lze nazvat historií idejí, jelikož jako by nabízely konečné poznání filozofických pojmů mimo čas a prostor, např. změny v pojetí duše sledujeme od fyzikalistického pojetí duše u Newtona, přes Humea a Descarta až k Brentanovi, u něhož nacházíme řešení této filozofické otázky. Proč ale není „řešení“ u Humea nebo třeba u Augustina? Některé významové souvislosti jsou doloženy pouze citáty a někdy tyto odkazy jsou nepřesvědčivé, např. koncept lásky jako univerzálního citu je doložen citátem z Augustina, což odpovídá, nicméně v poznámce odkazuje autor na Taylora, který podle autora univerzalizmus lásky popírá, neboť hovoří o možné zlé vůli lidí. Copak ale Augustin nehovoří také o možné zlé vůli lidí? Samozřejmě ano. Právě lidské selhání a lidská vůle jsou původcem zla na světě, tím ještě univerzalizmus lásky není vyloučen. Taková je křesťanská teodicea a Taylor a Augustin se v tom neliší.

Za vlastní jádro práce považuji výklad „ekonomické filozofie“ Adama Smitha. Autor zde obhajuje tezi, že krása je u Smitha principem budování jeho ekonomické teorie. Budiž, bylo by možno i souhlasit, kdyby pod krásou rozuměl harmonii a řád, pak by docela přesvědčivě působila snaha najít v racionalistickým pojmech moderní ekonomické vědy estetické komponenty dobového deismu, protože tržní řád lze pochopitelně nahlížet nejen utilitárně, ale

také esteticky - můžeme nad ním užasnout a považovat jej za krásný. Pakliže však autor krásu začne spojovat s estetickým zaujetím a dává jí tedy subjektivní obsah, pak už jeho teze ztrácí na přesvědčivosti, neboť co do subjektivních obsahů se principem moderní ekonomie prokazatelně stává užitek a nikoli estetické zaujetí. Pro moderní ekonomii bude podstatný rozdíl mezi směnou statků na trhu a estetickým zážitkem z krásné věci, byť ten se ovšem, jak nyní víme, dá také zobchodovat, ale o takovémto setření rozdílu mezi uměním a ekonomikou, autor nemluví a u Adama Smitha jej nenajdeme.

Estetizující výklad Smithovy ekonomické teorie považuji za nejzdařilejší část disertace. Myšlenky jsou náležitě analyticky rozvedeny a směřují ke kořenu věci. Autor zde prokazuje hlubokou znalost Smithových textů a souběžných teorií. Do úvah pozoruhodným způsobem vtahuje i další teoreticko-estetické koncepty a autory, za podnětný považuji výklad Shaftesburyho, Fergusona a Hutthesona.

Přes uvedené výhrady považuji disertaci za zdařilou a soudím, že splňuje podmínky kladené na disertační řízení.

Doc. PhDr. Ing. Milan Znoj, CSc.

V Praze dne 20. 6. 2013